

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 31. 10. 2008 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008

характеризует основные негативные эмоциональные установки родителей: отчаяние, вина, боязнь, страх, которые возникают в процессе векового развития ребенка с особенными потребностями.

Summary. *The article finds out one of urgent problems of special child family. This is the problem of negative units display, their impact on family psychological climate and disabled child development. Wide range of parents experience with disabled child is considered in the article. The author characterizes such main negative emotional units as despair, blame, fear, which occur to parents on different age stage of disabled child development.*

УДК 159.58 – 057.874

Е.З. ІВАШКЕВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОТЕХНІК З МЕТОЮ ПРОВЕДЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ З ОСОБИСТІСНИМИ РОЗЛАДАМИ

Резюме. *В статті окреслено особливості проведення психологічної реабілітації школярів підліткового віку в межах лікувально-діагностичного і лікувально-реабілітаційного блоків. Також охарактеризовано психотехніки, що застосовуються з метою ефективної реабілітаційної роботи учнів з особистісними розладами.*

Ключові слова: *психотехніка, особистісні розлади, реабілітолог, лікувально-діагностичний та лікувально-реабілітаційний блоки.*

Психологічна реабілітація людей з особистісними розладами є дуже важливим питанням в сучасному суспільстві. Реабілітолог, працюючи з людьми, що мають розлади пізнавальних процесів та розлади особистості (зокрема, емоційно-вольової сфери), чи певне захворювання, яке може привести до стреса, невроза, депресії, повинен вміти провести психологічну реабілітацію, що із застосуванням методів фізичної реабілітації допоможе пацієнтам стабілізувати свій психологічний стан. Для досягнення даної мети реабілітологу необхідно мати знання, передусім, медичної психології, а також оволодіти практичними вміннями і навичками проведення курсу психологічної реабілітації хворих.

Зважаючи на актуальність даної проблеми, завданнями нашої статті стали:

1. Окреслити особливості проведення психологічної реабілітації школярів підліткового віку в межах лікувально-діагностичного і лікувально-реабілітаційного блоків.

2. Охарактеризувати психотехніки, що застосовуються з метою ефективної реабілітаційної роботи учнів з особистісними розладами.

З відомою часткою умовності можна вважати, що медична психологія та психологічна реабілітація є сукупністю двох тісно взаємодіючих блоків — лікувально-діагностичного і лікувально-реабілітаційного.

Лікувально-діагностичний блок включає традиційні патопсихологічну, нейропсихологічну, соматопсихологічну, психофізіологічну, соціально-психологічну (стосовно до медицини) діагностики, а також медично спрямовану професійну орієнтацію.

Патопсихологічна діагностика — одна із самих старих і найважливіших складових частин медичної психології. Вона зводиться до визначення структури порушень пізнавальних процесів, закономірностей їх розладу в зіставленні з нормою в поняттях сучасної психології, діагностиці особливостей особистості, поведінки, спілкування й адаптації до умов функціонування, що змінюються, захисних пристосувальних механізмів особистості в зв'язку з психічним розладом.

Нейропсихологічна діагностика — інша традиційна найважливіша складова частина медичної психології. Її зміст полягає в діагностиці мозкових механізмів порушень вищих психічних функцій при локальних поразках головного мозку в зв'язку з задачами топічної діагностики очагів ураження й обґрунтування відповідного лікування.

Соматопсихологічна діагностика — дослідження й оцінка ролі, місця і значення різних психологічних/психічних факторів у виникненні, розвитку, лікуванні і профілактиці різноманітних захворювань внутрішніх органів і систем організму.

Психофізіологічна діагностика — дослідження в психофізіологічному експерименті особливостей психічної діяльності в єдності з їх психофізіологічними параметрами.

Соціально-психологічна діагностика в медицині — дослідження впливу на психічну сферу пацієнтів різних факторів мікро- і макросоціального оточення, факту включеності в соціальні групи, а також більш широкої ролі економічних, соціально-економічних, екологічних і інших факторів, що є умовно патогенними, з погляду психічної/психологічної дезадаптації особистості.

Медично спрямована професійна орієнтація базується на психодіагностиці і має на меті професійну орієнтацію осіб з будь-якими проблемами зі здоров'ям (не тільки психічним), а також професійну орієнтацію формально здорових, з огляду на їх потреби в зміні професії і рівень професійних домагань у співвіднесенні з актуальним психічним станом і психологічними особливостями [6].

У повсякденній практиці вітчизняної медичної психології найбільше поширення одержала патопсихологічна діагностика, щоправда, яка розуміється широко, — з урахуванням особистісних реакцій суб'єктів у зв'язку з захворюванням. Слід зазначити, що нерідко навіть у наші дні до патопсихологічної діагностики зводиться і саме поняття предмета медичної психології. Це невірно, незважаючи на усю важливість і традиційно велику роль, що грала патопсихологія в медичній психології.

Майже не використовуються в практичній діяльності методи нейропсихологічної і психофізіологічної діагностики (у застосуванні до медичної психології), хоча задачі топічної діагностики в клініці органічних поразок головного мозку не можуть кваліфіковано зважуватися без зазначених методів. Адже саме вітчизняна медична психологія внесла в ці галузі фундаментальний внесок, пов'язаний з іменами А.Р. Лурії, Е.Д. Хомської, Н.Н. Трауготт, І.М. Тонконогого, Л.С. Цветкової, Я.А. Меерсона й ін., а використання даних методів діагностики окремими медичними установами дозволило їм істотно скоротити терміни і підвищити вірогідність обстеження відповідних контингентів пацієнтів.

Відносно новими видами дослідження у вітчизняній медико-психологічній практиці є соціально-психологічна діагностика стосовно до медицини, соматопсихологічна діагностика, медично орієнтована, тобто така, що враховує стан

здоров'я людини та професійну орієнтацію, однак і вони вже досить тривалий час використовуються в окремих науково-дослідних і практичних установах охорони здоров'я і мають добре розроблені теоретичні основи і методичний апарат.

Найважливіша складова медичної психології — блок лікувально-реабілітаційних заходів. Саме поняття психологічної реабілітації в медицині тісно пов'язано з поняттям і розвитком медичної психології. В даний час реабілітація розуміється як ресоціалізація, як можливо більш повне відновлення (збереження) індивідуальної і суспільної значимості пацієнтів, їх особистого і соціального статусу (М.М. Кабанів). Здобуваючи усе більш універсальне значення для всієї медицини, обидві ці дисципліни (медична психологія і психологічна реабілітація) зберігають тісні взаємозв'язки і взаємозумовленість. Успіхи в розвитку медичної психології значною мірою визначають теоретико-методологічні підходи до реабілітаційного процесу не тільки в психіатрії, але й у неврології і соматичній медицині.

Лікувально-реабілітаційний блок медичної психології включає психотерапевтичні, психокорекційні, психопрофілактичні і соціотерапевтичні заходи, що відносяться до всього різноманіття нервово-психічних і соматичних захворювань [7].

Експериментальна робота проводилась нами у травматологічному відділенні обласної лікарні м.Рівного протягом жовтня-грудня 2007 року. Нами була сформована тренінгова група, в яку увійшли 14 учасників психологічних тренінгів, які мали особистісні проблеми в результаті перенесених ними травм (всі учасники – діти середнього шкільного віку).

Розглядаючи розвиток самосвідомості в тренінгу як ціль, що визначає гармонійну життєдіяльність людини і створює умови для конструктивного подолання труднощів, ми маємо на увазі, що у результаті вся робота в тренінгу повинна сприяти вирішенню учасниками певних особистих проблем. Проте існують спеціальні психотехнічні вправи, в яких цілеспрямовано акцентується увага на змісті конкретних проблем учасників і демонструються методи пошуку конструктивних розв'язань. В ідеальному випадку виконання цих вправ веде до катарсису [2], тому їх застосування в плані проведення психологічної реабілітації хворих з особистісними розладами є найбільш доцільним та необхідним. Опишемо ці вправи.

Розмова із зміною позиції

В цій психотехніці використовуються уявлення творця психосинтезу Р. Ассаджолі про субособистості. По суті йдеться про образне моделювання процесів, що відбуваються в мотиваційній сфері людини при здійсненні нею вибору серед ряду поведінкових стратегій. "Озвучування" внутрішнього діалогу, що супроводжується фізичними діями, веде до усвідомлення власних векторів мотивації і більш чіткого формулювання умов проблемної ситуації. Часто це сприяє знаходженню конструктивного розв'язання проблеми.

Для опрацювання в цій вправі не слід брати до уваги певні фундаментальні життєві проблеми, в перший раз (коли задача - демонстраційна) достатньо зосередитися на проблемі середньої складності і середньої значущості. Одна з переваг цієї техніки перед деякими іншими полягає в тому, що учасники можуть не пред'являти публічно зміст своєї проблеми; опрацювання відбувається індивідуально у внутрішньому плані.

Реабілітолог починає роботу з тренінговою групою таким чином :

- Усередині кожного з нас живуть різні складові нашого Я, кожна з яких має свій голос, свою позицію, свої потреби. Такі складники нашого Я називаються субособистостями. В непростих життєвих ситуаціях, що вимагають від нас ухвалення певного розв'язання, субособистості особливо яскраво виявляють себе, сперечаються один з одним, наполягають на винятковій правильності тільки власної точки зору. Звичайно ми не усвідомлюємо, яка субособистість перемагає в нас, часто не можемо віддалитися від неконструктивної субособистості. Вправа, яку я хочу запропонувати, допоможе вам познайомитися з трьома із ваших субособистостей. Їх звать Мрійник, Скептик і Реаліст.

Мрійник не знає перешкод своїм фантазіям, він - оптиміст і вірить в розв'язання всіх проблем. Він сміливо пропонує незвичайні, несподівані ходи і здібний до генерації абсолютно нестандартних ідей. Його не сковують умовності, він не помічає труднощів і парить у височині своєї уяви.

Скептик - повна протилежність Мрійнику. Він - песиміст, його погляд на світ забарвлений в чорний колір. Він не вірить в можливості щасливого випадку і енергійних зусиль. Він чітко і аргументовано доводить даремність будь-якої дії по вирішенню проблеми, критикує всяку нову пропозицію.

Реаліст не відрізняється ентузіазмом від Мрійника, але і не схильний до невдач, як Скептик. Він - тверезомислячий аналітик, що уміє продумувати кожний крок і зважає усі "за і проти". Він міцно стоїть на землі. Будучи жорстким прагматиком, він уміє бачити в речах позитивні і негативні сторони і знаходити конструктивні, виправдані розв'язання.

Зараз ви пропрацюєте вибрану проблему з використанням своїх субособистостей. Кожний учасник веде сам з собою внутрішній діалог з приводу певної своєї проблеми, по черзі перебуваючи в різних рольових позиціях: Реаліста, Мрійника і Скептика. Причому зміна позицій буде супроводжуватися реальним фізичним переміщенням на крок в певну точку простору. Відбуватися переходи будуть по моїй команді. Ваша задача - уважно слухати мої слова і проробляти все те, про що буде говоритися.

Так, визначте в просторі місце, де знаходяться ваші субособистості... Встаньте в позицію Реаліста... (багатокрапка - тут і надалі - означає, що в цей час учасники виконують необхідні дії). Подумайте про вашу проблему. Сформулюйте її як жорсткий прагматик - конкретно і точно... А зараз зробіть крок і встаньте в позицію Мрійника... Ви - невгамовний фантазер. Ви умієте придумувати найцікавіші розв'язання, знаходити нешаблонні виходи з найскладніших ситуацій. Ви тільки що вислухали формулювання проблеми, запропоноване Реалістом. Підкажіть йому, де можна шукати потрібне розв'язання, як подолати наявні труднощі... Ви умієте відриватися від землі і бачити багато з того, що не видно знизу. Тому ви можете сміливо фантазувати... Скажіть двом іншим субособистостям про свій спосіб розв'язання проблеми...

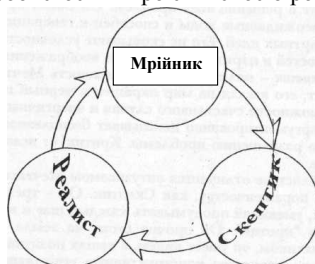

Рис.1. Схема переходу з однієї позиції в іншу

А зараз ще один крок, і ви переходите в позицію Скептика... Ви - розумна і критична людина. Ви чули пропозицію Мрійника. Поясніть йому, в чому він не має рації, що він не врахував в своїх ідеях. Покажіть йому всю ефемерність його поглядів...

Крок в нову позицію. Ви - Реаліст. Ви можете багатосторонньо оцінити зміст суперечки, що відбулася між Мрійником і Скептиком. Ви бачите недоліки і позитиви кожної з позицій. Подякуйте Скептику за глибоку і корисну критику і скажіть йому, в чому помилковість його песимістичних поглядів, продемонструйте його помилки, спростуйте його невіру... Зверніться до Мрійника. Скажіть йому спасибі за його блискучі пропозиції, поясніть, чому не всі з його пропозицій прийнятні. Покажіть, в чому раціональне зерно його ідей...

Наступний крок. Ви - у позиції Мрійника. Перед вами ваші колеги. Разюча критика Скептика не засмутила вас, а м'яка підтримка Реаліста додала нові сили. Подумайте, як можна змінити і доповнити ваші ідеї, щоб знайти розв'язання проблеми? Що можна зробити ще?.. Адже ваші співрозмовники - не вороги вам. Вони теж хочуть вирішити цю проблему, але тільки ви можете придумати щось правильне. Викажіть Скептику і Реалісту свої міркування...

Перехід в нову позицію по колу. Ви - Скептик. Ви бачите перед собою захопленого і дещо наївного Мрійника, що пропонує свої власні ідеї. В принципі він — досить симпатичний суб'єкт. Але йому не достає ваших аналітичних здібностей і уміння бачити "підводні камені". Постарайтеся допомогти йому делікатною критикою, підкажіть, що в його пропозиціях, на ваш погляд, абсолютно нездійсненно, а що цілком конструктивно...

Нова зміна позиції. Ви - Реаліст. Ваш прагматизм дозволяє вам дати розумні поради двом вашим опонентам, врахувати найцінніше з сказаного ними. Скажіть їм про це... Зверніть увагу Скептика на надмірно похмурий погляд на речі, адже це непродуктивно... Підтримайте Мрійника; не дивлячись на свої недоліки він дуже славний і щиро бажає вирішити цю проблему. З вашою допомогою і під контролем Скептика він цілком здатний знайти вихід з ситуації. Викажіть свою думку з приводу проблеми...

Потім знову здійснюється перехід в позицію Мрійника і стимулюється пошук нестандартного розв'язання. Ведучий може задати три-чотири кола питань по субособистостям, звичайно цього вистачає, якщо уділяється достатній час опрацюванню проблеми в кожній позиції. Емпіричні дані переконують в тому, що в багатьох людях найбільш сильною виявляється субособистість Скептика. Іноді він повністю "забиває", заглушає думки інших і фактично паралізує Я людини на шляху до розв'язання проблеми. Вже усвідомлення цього факту в результаті виконання вправи дозволяє вважати цю психотехніку корисною. Можна порадити учасникам тренінгу практикувати "Розмову із зміною позиції", активно заохочуючи Мрійника і надаючи Скептику менший, в порівнянні з іншими, час.

В результаті обговорення вправи учасники приходять до висновку про те, що в реаліях нашого життя всі три субособистості є для нас необхідними. Саме через діалог, через співпрацю між ними можливий конструктивний пошук оптимального розв'язання виникаючих проблем. Повинен існувати баланс між впливами кожної, оскільки вони виконують різні функції.

Неказкові проблеми Учасникам групи пропонується пригадати про яку-небудь свою трудність, проблему, з якою вони зіткнулися нещодавно. В учбовій групі не варто брати дуже складну і глобальну проблему, хоча, як показує досвід, деякі учасники вибирають для роботи одну з найзначущіших для них труднощів, особливо якщо із самого початку ведучий попереджає, що можна буде не розкривати свою проблему прямо. Ведучий дає наступне завдання:

- Виберіть казкового персонажа, який міг би зіткнутися з такою ж проблемою. Цілком можливо, що вам захочеться придумати свого власного героя. Це ще краще. Назвіть своїх персонажів.

Вже на цьому етапі виникає взаємний інтерес до труднощів один одного, вгадати які люди намагаються із названих героїв. На наш погляд, не потрібно забороняти повторення персонажів (так, в одній тренінговій групі при проведенні психологічної реабілітації з'явилися Мальвіна-1 і Мальвіна-2). При необхідності можна попросити уточнити деякі особливості персонажів, їх зовнішність. Це важливо тоді, коли це тільки що придуманий герой. Дуже часто (якщо не завжди) в образі такого казкового героя проєктуються риси Я-концепції учасників. Як багато вже говорять про свого творця такі, наприклад, персонажі, як "стара металева чорнильниця", "папуга-непосида", "дружина Карлсона".

Потім учасники повинні придумати зав'язку казки, в якій герой зіткнеться з проблемою, схожою (можливо, дуже метафорично) на їх реальну проблему. Ці зачини казок розказуються по колу. Таким чином, на цьому етапі всім стає зрозумілим (в тому або іншому ступені наближення) сенс труднощів кожного.

На дошці записуються імена всіх казкових персонажів по колу. І пропонується кожному учаснику по черзі підійти до дошки і з'єднати стрілками імена тих героїв, чії труднощі, на їх думку, в чомусь схожі. Зовсім необов'язково проводити стрілки від імен своїх героїв, хоча і це не забороняється.

В чому задача останньої процедури? Ідея народилася спонтанно. Адже у принципі можна було б обмежитися просто пропозицією учасникам вибрати того, чия проблема аналогічна його власній. Відстрочений аналіз дозволив виправдати і обґрунтувати саме такий хід. Реальний вибір у дії здійснює більш ініціативний учасник, тоді як вибрана їм людина, можливо, ще сумнівається або просто не розв'язується запропонувати об'єднатися комусь з інших учасників. Звичайно, якщо ми сидимо в нерішучості і нам хтось пропонує себе в пару, то відповіді відмовою в такій ситуації вже незручно. Але це не означає, що ми насправді рахуємо наші з партнером проблеми схожими.

У разі віддзеркалення схожості проблем на дошці кожний вільний у виборі, а якщо сам не може оцінити ступінь єдності своєї проблеми з іншими, то в нього є можливість висловити свою думку про схожість проблем інших учасників. Схема, що з'явилася на дошці, відображає в якійсь мірі результати соціометрії проблем в групі. Правда, тут виникає деяка трудність: як і в традиційній соціометричній процедурі, тут виявляються і "зірки", і що "вважаються" за краще, і, можливо, "недолені", що не дозволяє однозначно розподілити учасників на двійки або трійки. В цій ситуації ми вийшли з положення таким чином: запропонували "соціометричній зірці" зробити свій вибір з тих героїв, які пред'явили заявку на неї (до цього моменту сама "зірка" не робила такого вибору). Так виникла перша пара. Один з героїв не отримав вибору. Тоді іншим учасникам було запропоновано вказати свою думку (стрілками). Декілька чоловік вказали на одного і того ж героя. Він і став партнером "недоленого". Інші учасники розподілилися на свій розсуд, але, зрозуміло, з урахуванням соціометричної картинки.

Наступний етап вправи полягав в творі продовження казок, яке здійснювалося в парах. Інструкція на цьому етапі вправи звучала так:

- Ми маємо зав'язку казок, але, як і у великих романах, заявлені сюжетні лінії повинні якимсь чином перетнутися, щоб народилося продовження обох казок - але вже в одному творі. Ваша задача - скласти загальне продовження, в якому ваші

персонажі пошукали б способи дозволу важких питань, що постали перед ними.

Через декілька хвилин (10-15) в колі звучать тільки що створені казки. Розказує хтось один з пари, інший при необхідності додає. У принципі цілком прийнятне розігрування складених казок, але в цьому випадку краще об'єднувати учасників не в пари, а в четвірки або навіть п'ятірки. Це розумно, коли група дуже велика, але і часу на підготовку в цьому випадку потрібно давати не менше за півгодини.

Нерідко виявляється ситуація, коли казка складена і є вельми цікавою, але навіть при поверхневому аналізі, що проводиться самими розповідачами з допомогою правильно поставлених питань ведучого, виявляється, що проблеми героїв неперодолані або подолані частково. Наведемо декілька прикладів:

Хлопчик-брехунець і "уперта папуга". Брехун з відомої казки про пастушка, в якого вовки з'їли все стадо, тому що ніхто не повірив його крикам про допомогу, сприйнявши їх як чергову брехню. А казка про папугу починалася з того, що він летить назустріч літаку і категорично не бажає згорти - хай, мовляв, він перший. Загальна казка цих учасників звучала так (виявившись продовженням казки папуги): "...А в літаку сидів хлопчик-брехунець. Він кричить папузі: "Згортаю ліво!". А той, задоволений, вирішив, що і сам може звернути. І зробив поворот направо. Але хлопчик-то як завжди брехав і тому звернув теж направо. В результаті вони полетіли разом. І подружилися".

Не дивлячись на такий зовнішньо оптимістичний кінець очевидно, що проблеми персонажів - "упертоість" папугу і брехливість хлопчика - ні в якому разі не дозволені.

Інший приклад – **"Мальвіна та П'єро"**. Мальвіна збиралася на побачення з П'єро, але подивилася в дзеркало, і те, що вона там побачила, її дуже розлючило. Сюжетні повороти, розроблені цією учасницею спільно зі своїм партнером в парі, привели тільки до того, що вона втратила свою життєрадісність і стала для П'єро ще менш привабливою.

Ще один приклад – **"Карлсон і його дружина"**. Дружина Карлсона постійно конфліктувала зі своїм чоловіком через чорну кішку, що принесла жила з ними в сім'ї. Допомогаючи Мальвіне-вчительці вирішити проблему з "буратіністами" учнями, вони подарували цю кішку в "живий куток". Але напруженість в сім'ї Карлсонов збереглася - уже з іншого приводу.

"Казкові" способи розв'язання життєвих проблем на цьому етапі, як правило, символічно повторюють ті спроби, які вже робилися учасниками в реальності і не дали результату. Або відображають той вихід, який теж усвідомлювався, але був знехтуваний із певних причин як абсолютно неприйнятний. Характерний в цьому плані вислів "дружини Карлсона": "Але в житті-то я не можу цю "кішку" здати в "живий куток"!".

Це абсолютно природно: щоб перейти до пошуку розв'язання проблем в іншій площині, треба зрозуміти, що очевидні варіанти вже вичерпані. "Відігравши" їх в метафоричній формі, учасники виходять на інший рівень розгляду проблемної ситуації. Робота в парах і необхідність об'єднати зусилля в створенні загальної казки із "загальним" розв'язанням дозволяють наблизитися до межі цього переходу на якісно інший рівень, подивитися на ситуацію з нової, несподіваної точки зору.

Допомогти в цьому може раптова заява ведучого, що, на його думку, всі казки залишилися незакінченими і необхідно скласти їх продовження:

- Уявіть собі, що вам дістався якийсь чарівний засіб, за допомогою якого може бути дозволена ваша проблема. Подумайте, що це за чарівний засіб, хто вам його дав, яку загадав платню. В чому полягає результат, який ви отримаєте, скориставшись цим засобом? Знову складайте разом!

Цікавим представляється наступний факт: репліки - "Так що тут складати - чарівна паличка, крекс-пекс-фекс, і все готово!" - через декілька хвилин замінюються подивом і розгубленістю - а що ж потрібно отримати і який же потрібний чарівний засіб?

Деякі учасники так і не можуть нічого придумати і звертаються за допомогою до групи. На наш погляд, зворотний зв'язок і ідеї тих членів групи, які змогли щось неординарне знайти для себе, можуть надати істотну допомогу і іншим учасникам. Не слід сприймати їх слова як конкретні поради і рецепти. Езопова мова казкових героїв допускає різні варіанти інтерпретації, і людина, що сприйняла ідею іншого учасника, частіше всього вкладає в неї свій власний сенс. Насправді, як багатозначний, наприклад, "подарунок", зроблений Мальвіні одним з чарівників, - учасників групи, - чарівне дзеркало, в якому вона бачить себе такою, якою хоче бути, але яке не приховує самих помітних недоліків.

Важливе значення має питання про ціну, яку готовий заплатити герой за вилучені чарівні кошти. "Провокаційні" питання ведучого спрямовані на те, щоб підкреслити абсолютну незначущість в казковому світі матеріальних цінностей і зорієнтувати учасників на усвідомлення тих жертв, на які він зможе піти для досягнення мети, і чи відповідає ціль жертвам (в психологічному тренінгу це називається "перевірка на екологічність результату"). Скажімо, "дружина Карлсона" просила в старенької чарівниці терпіння для себе і чоловіка, а "шкідливий" ведучий поцікавився, а що "Карлсоні" готові віддати старенькій з того дійсно цінного, що в них є в сім'ї. Нам здалося дуже симптоматичним, що "Карлсоні" вирішили пожертвувати частиною... любові до тварин! Це-то при причині розбіжностей - чорній кішці! І хоча учасниця сказала, що замість "кішки" можна було говорити і про камінь, наприклад, і що вона може відмовитися від надмірного відчуття насолоди природою, якої і в неї, і в чоловіка хоч відбавляй, нам вдалося це не дуже переконливим.

Слід відмітити, що аналіз і розбір жертв, які приносяться, що можна перетворити на окрему вправу, як це зроблено в Кіппера ("Чарівний магазин"). Знайдені учасниками чарівні засоби вирішення їх проблем, що принесли за це плату, викликали в них інтенсивні роздуми. Ні в кого в нашій групі катарсису не було. Деякі навіть висловили при рефлексії виконаної роботи сумніви в тому, що їм вдалося наблизитися до розв'язання своїх проблем. Як нам представляється, остаточні висновки можна буде робити тільки через певний час, оскільки дія всієї цієї вправи відбувається перш за все на підсвідомому рівні, тобто на рівні тих областей нашого Я, які насправді частіше всього і управляють нашою поведінкою. На рівні свідомості засобів розв'язання проблеми немає, але можливо вони з'явилися в нашому глибинному Я, якому більш зрозуміло і більш прийнятною є мова чинів і метафор?

ЛІТЕРАТУРА

1. Адам Д. Восприятие, сознание, память: Размышления биолога: Пер. с англ. / Под ред. Е.Н. Соколова. — М.: Мир, 1983.
2. Айзенк Г.Дж. Сорок лет спустя: новый взгляд на проблемы эффективности в психотерапии // Психологический журнал. - 1994. - Т. 15, № 4.
3. Блейхер В.М., Крук И.В. Патопсихологическая диагностика. - Киев: Здоровья, 1986.
4. Воскобойников А.Э. Бессознательное и сознательное в человеке / Ин-т молодежи. — М., 1997.

5. Канных Ю. История психиатрии / Предисловие П.Б. Ганнушкина. — М.: ЦТР МГП ВОС, 1994.
6. Личко А.Е., Иванов Н.Я. Словарь современной американской психиатрической терминологии с ее отличиями от принятой в России // Обзор психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. — 1992. — № 4.
7. Общая психодиагностика: Основы психодиагностики, немедицинской психотерапии и психологического консультирования: Учеб. пособие / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столика. - М.: Изд-во МГУ, 1987.

Резюме. В статье описаны особенности проведения психологической реабилитации подростков в процессе использования лечебно-диагностического и лечебно-реабилитационного блоков. Также дана характеристика психотехник, которые используются с целью эффективной реабилитации учеников с личностными расстройствами.

Summary. In this article the peculiarities of psychological rehabilitation of teenagers in the process of using of diagnostic and rehabilitation blocs were described. Psychological technologies which are used with the purpose of effective rehabilitation of pupils with personal qualities having been disordered were characterized.

УДК 159.83

Е.В. КАРЕПОВА

АРХЕТИПІЧНІ ПАТТЕРНИ ПОВЕДІНКИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО СЦЕНАРІЮ

Резюме. Дана стаття присвячена розгляду моделей поведінки та світосприйняття жінками залежно від провідних архетипів колективного несвідомого виходячи з концепції К.Г. Юнга про колективне несвідоме. Сценарії розглядаються за допомогою концепції К.Г. Юнга яка допрацьована в дослідженні Д.Ш. Болен, так само досліджувалися моделі поводження, представлені в міфах древньої Греції.

Ключові слова: архетип, життєвий сценарій, патерн поведінки.

Жінки завжди прагнули до вигляду богині і донині прагнуть відтворити цей зразок, що, на їхню думку, відповідає ідеалу. У сучасному світі жінка може дозволити собі бути різною. На відміну від канонів Середньовіччя про щирю красу, сьогодні кожна жінка поведінкою та іміджем може виразити свою справжню сутність і може стати яскравою представницею свого архетипу. У своїй теорії про архетипи колективного несвідомого, Карл Густав Юнг говорить про інформацію, що зберігається в певному просторі нашої психіки і є певними паттернами поведінки, що відображаються у реальному житті у формі певного світосприйняття, поведінки й відповідного йому життєвого сценарію.

Продовжуючи дослідження Д. Ш. Болен, в галузі розробки концепції Юнга, ми доповнили змістовний план семи жіночих архетипів та їхні основні риси світосприйняття й поведінки.

Артемід, Селена (Діана) – архетип сили духу. Артемід досить цілеспрямована й завжди знає, чого хоче й, як правило, досягає цього навіть війною. Це жінка, яка відчуває свою внутрішню цілісність і незалежність від думок інших людей. Вона може обрати чоловічу професію й досягти в ній високих результатів. Жінка-Артемід завжди шукає щось нове й опанує нові навички, головне для неї – постійне й повне відчуття волі. Артемід не терпить меж і заради своєї волі може багато подорожувати; займатися спортом, щоб реалізувати вроджене почуття суперництва; сперечатися, оскільки вона не любить компромісів і часто обстоює свою думку. Також Артеміді властиве загострене почуття справедливості й принципності, це жінка, що йде за своїми принципами навіть на шкоду своїм почуттям. Жінки, у яких сильний архетип Артемід, знають, чого вони хочуть від життя, на шляху до мети вони розраховують тільки на себе. Цілеспрямована Артемід завжди готова допомогти союзникові й відстоює свої інтереси. Такі якості позитивної сили мають і свої темні сторони: Артемід внутрішньо вільна, але настільки ж і самотня, вона не вміє бути в близьких відносинах з кимось, хоча для неї важливі відносини з іншими жінками. Артеміді не вистачає емоцій і щирих почуттів. Вона не знає, як жити без мети, їй складно просто радіти чомусь або засмучуватися. Артемід завжди знає, за що вона любить, поважає, або ненавидить. Їй не вистачає чуттєвості й легкості почуттєвих відносин. Вона схильна до партнерських стосунків на певній психічній відстані й так само іноді може захищати іншу людину, як брата або сестру.

З жінками Артемід спілкується з почуттям глибокої солідарності. Така жінка частіше від інших бере участь у жіночих організаціях, обстоює права жінки за рівноправність і волю. Вона, як правило, лідер таких компаній, у них вона знаходить спільників та однодумців, дружба з якими може тривати роками.

Створюючи відносини із чоловіками, Артемід залишає всі свої якості незмінними – вона не допускає зайвої «слабкості», жіночності або ігор у кохання. Вона не прагне до шлюбу, а в деяких випадках навіть уникає його. Її притягають партнерські, дружні стосунки. Чоловік для неї – друг і соратник, у них, як правило, спільний інтерес і погляд на життя, іноді в них збігаються цілі. Її цікавлять інтелектуально розвинені чоловіки творчого складу мислення з різнобічними талантами.

Так само можуть скластися відносини із чоловіком старшого віку, що зможе навчити її не тільки діловим навичкам, але й новим емоціям і більш проникливим відносинам.

Жінка-Артемід найбільше цінує власну цілісність і за допомогою додаткових архетипів і своєчасного усвідомлення своїх почуттів емоцій і бажань, замість цілей, така жінка зможе інтегруватися в дійсно цілісну особистість.

Афіна (Мінерва) – архетип, символом якого є інтелект, стратегічний розум і практицизм. Жінки з архетипом Афіни піддаються своїм емоціям і здатні спокійно, раціонально й практично вирішувати конфлікти, вони також внутрішньо цільні. Таким жінкам подобається атмосфера зосередженого напруженого досягнення мети, при цьому мета завжди конкретна, реальна і має для неї значення. Вона не емоційна й це дозволяє їй плановірно досягати своєї мети як самостійно, так і з колегами. Афіні подобається співпрацювати із чоловіками, їй цікавить їх конкретний і логічний склад розуму. Вона не розуміє емоційних сплесків жінок інших, більше чуттєвих архетипів.

Афіна – практична спокійна, хоча й активна дійова жінка, що вміє оцінювати свої можливості, та навчається на помилках минулого.

Жінка-Афіна має різноманітні інтереси й прагне завжди бути найкращою або рівною. Вона любить, коли все чітко й зрозуміло, тому часто аналізує події, що відбуваються, і поточні справи, активно використовує ці навички для керівництва

З М І С Т

<i>Від редакції</i>	3
Булах І.С. Теоретичні засади обґрунтування вихідних положень психологічної допомоги в процесі особистісного зростання підлітка.....	4
Ковалевич В.В. Психосоціальне формування екзистенціальних перспектив личности в контексті консолідації общества.....	8
Максимова Н.Ю. Психологічний супровід як засіб корекції поведінки соціально дезадаптованих підлітків.....	11
Павелків Р.В. Шляхи оптимізації психологічної адаптації та навчальної успішності студентів-першокурсників у контексті діяльності психологічної служби ВНЗ.....	15
Шевченко Н.Ф. Теорія і практика психологічної допомоги хворим.....	18
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Ігрова терапія як засіб психологічної допомоги.....	21
Артемова О.І. Важливі аспекти психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу сучасної школи.....	24
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Психологічне сприяння розвитку творчого потенціалу старшокласників.....	26
Белікова Н.О. Формування готовності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації до здоров'язберігаючої діяльності.....	28
Бабак К.В. Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів.....	31
Воробійов А.М. Культурницька індивідність української психіки у контексті світовідчуження.....	33
Вронська В.М. Проблеми психологічної підготовки старших медичних сестер дошкільних навчальних закладів в інституті післядипломної педагогічної освіти.....	36
Галян О.І. Психологічні аспекти включеності юнаків у процес виховання.....	39
Герасіна С.В. Теоретичні засади психологічної допомоги учням ПТНЗ у формуванні їх готовності до професійної самореалізації.....	42
Главінська О.Д. Зміст психологічного супроводу для розвитку молодшого школяра.....	46
Дем'янюк О.Б. Сучасні технології трансперсональної психології.....	48
Дідик Н.М. Теоретичні і практичні основи психодіагностики особистісної зрілості студентів напрямку "Психологія".....	50
Дружиніна І.А. Тренінг професійної ідентичності в системі підготовки практичних психологів.....	52
Дудар О.В. Особливості розвитку емоційного відгукування старшокласників.....	55
Іванюк І.Я. Сім'я з „особливою” дитиною та її емоційні установки.....	58
Івашкевич Е.З. Особливості використання психотехнік з метою проведення реабілітаційної роботи зі школярами з особистісними розладами.....	61
Карєпова Е. В. Архетипічні паттерни поведінки як основа формування життєвого сценарію.....	65
Карковська Р.І. Психологічна підтримка агресивних абонентів в телефонному консультуванні.....	70
Кириченко Н.А. Психологічні особливості постановки та досягнення мети особистістю.....	72
Климишин О.І. Християнсько-орієнтований зміст психологічної допомоги невиліковно хворим людям.....	75
Когутяк Н.М. Гуманістичний підхід у дослідженні проблеми віктимності особистості.....	79
Козловська Е.В. Гармонійні стосунки в сім'ї як фактор особистісного зростання.....	82
Колісник О.П. Медитація як стержень будь-якої духовної практики та як засіб радикальної психологічної самопомоги.....	86
Корнієнко О.В. Психодіагностика особливостей психосоматичного здоров'я студентської молоді.....	91
Косарева О.І. Корекція особистісного розвитку дошкільника.....	96
Кочубейник О.М. "Що означає бути собою?": кризова природа запитання.....	98
Кулаков Р.С. Психологічна допомога в організації професійного самовизначення старшокласників.....	101
Кухар С.Ю. Вплив механізмів психологічного захисту на стратегію поведінки студентів у конфліктних ситуаціях.....	104
Лисяк О.М. Психологічні особливості ціннісно-сміслової сфери особистості в юнацькому віці.....	107
Лонська Є.В. Особливості психокорекції депресивного стану жінок, що страждають від домашнього насильства.....	109
Мазяр В.М. Психологічні засоби релаксації школярів з депресивним станом.....	111
Максимов М.В. Роль музики у вирішенні проблем психологічної допомоги особистості.....	114
Мельник І.Я. Психологічні засади проблеми адаптації особистості.....	117
Мельник Ж.В. Вплив особистої сімейної історії психолога та психотерапевта на його роботу.....	119
Мешко Г.М. Емоційне вигорання педагога як показник стану його професійного здоров'я.....	121
Михальська С.А. Особливості організації корекційної роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.....	125
Михальчук Н.О. Діалогічна взаємодія школярів з іншомовним текстом в детермінації становлення їх суб'єктності.....	127
Осьмак Л.П. Змістовно-хронологічні особливості життєвої перспективи старшокласників.....	133
Павелків В.Р. Продуктивне розвивальне середовище як засіб формування позитивних стосунків підлітків з однокласниками.....	135
Пастушенко Л.А. Тренінг розвитку особистісно-значимого досвіду майбутніх практичних психологів.....	138
Перелигіна Л.А., Приходько Ю.О. Профілактика станів психоемоційної напруги у працівників системи МНС України.....	141
Пивоварчук Т.О. Основні чинники формування комунікативних умінь.....	143
Попіль М.І. Актуалізація особистісних якостей як чинник ефективності професійної діяльності медсестер.....	145
Пюра О.С. Особливості впливу комп'ютерних ігор на вияв агресивної поведінки у дітей підліткового віку.....	148
Репецька Т.Л. Психологічна допомога особам з суїцидальними намірами.....	151
Реуцький М.В. Психотерапевтична метафора у сучасному кінематографі (з досвіду впровадження програми «Психодраматичний кіносеминар»).....	153
Рикун А.А. Характеристика причин виникнення та основних стадій конфлікту.....	156
Романюк В.Л. Концепція якості життя та проблеми ортобіозу особистості.....	159
Романюк Л.В. Проблеми самооцінки і корекції функціональних станів особистості в умовах середньої школи.....	161
Рудюк О.В. Організація дослідження особистісно-сміслової детермінації переживання професійних криз у безробітних.....	162

Рудь Г.В. Особливості усвідомлення цінності власної особистості у юнацькому віці	166
Рябой Є.М. Психодинамічна психотерапія як засіб надання психологічної допомоги хворим на гіпертонію: спроба теоретичного обґрунтування	168
Славіна Н.С. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини, як умова готовності до школи.....	170
Смалько М.Ф. Психологічна допомога особистості у професійній підготовці музиканта.....	172
Сокол І.А. Можливі аспекти психологічної допомоги у вирішенні завдань формування українського національного характеру старшокласників	175
Ставицька О.Г. Психологічні особливості продукування фонаційних компонентів невербальної комунікації	178
Скотна Н.С., Стець В.І. Ідентичність як необхідна складова та критерій психічного здоров'я.....	181
Турченко О.Ф. «Психодинамічна група» як фактор покращення процесу формування професійної самоідентифікації у студентів-психологів у вузі	184
Фрідріх А.В. Психолого-педагогічна проблема самовдосконалення особистості майбутнього педагога	188
Хворост М.Ю., Колесніченко О.С., Побідаш А.Ю. Психологічні особливості поведінки людей в екстремальних умовах та дії працівників мнс по наданню допомоги психічно постраждалим.....	190
Хомич Г.О., Руденко І.А. Психологічна допомога дітям, котрі перебувають в умовах тривалої деривації.....	192
Хомич І.С. Психологічна сутність уявлень дітей молодшого шкільного віку про відповідність власної поведінки нормам моралі.....	195
Хупавцева Н.О. Діалогічний підхід в освіті як необхідна складова розвитку суб'єктності школярів	198
Чорний М.М. Створення сприятливого мікроклімату в учнівському колективі як засіб психологічного супроводу у діяльності класного керівника.....	201
Чуйко О.В., Дунаєвська Ю.Е. Особливості працевлаштування випускників школи – інтернату для дітей, які потребують корекції розумового розвитку.....	204
Шиколенко Т.І. Психологічний супровід розвитку особистості та її образу «я» в дошкільному та молодшому шкільному віці	208
Яцюк Н.О. Розвиток рефлексивної культури в процесі фахової підготовки психологів.....	210
Відомості про авторів	213

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Воробйов А.М.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Кравчук В.Ю.

Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 25.10.2008 р. Підписано до друку 3.11.2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 33,25. Замовлення № 58/1 Наклад 300.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

**О – 59   Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20